

Koenraad Verboven en Johan Belaen
Academiejaar 2024-2025

Stijlgids Opleiding Geschiedenis UGent

Foto voorkaft:

Campus Boekentoren met Rozier-Plateaucomplex, Universiteitsbibliotheek en Blandijnberg

- © UGent, foto Jonas Vandecasteele en Yentl Vandendriessche, Beeldbank UGent, 2019,

<https://beeldbank.ugent.be/nl/fotoalbum/foto/z2019-087-023>

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	1
Hoe gebruik je deze stijlids?	1
Chicago Manual of Style (CMoS) als basis.....	2
Andere belangrijke opmerkingen.....	5
Punten en komma's.....	5
Voetnoten: waar en hoeveel?	5
Paginanummers boven de honderd	5
'Reference managers' en andere digitale hulpmiddelen	5
Offline heeft voorrang.....	6
Ibid., op. cit. ?	6
Nog een laatste tip	6
2. Literatuur.....	8
2.1 Algemene principes bij opbouw van literatuurverwijzingen	8
2.2 Veel voorkomende literatuurverwijzingen.....	9
2.2.1 Een boek met één auteur.....	9
2.2.2 Een boek met twee of drie auteurs.....	10
2.2.3 Een boek met vier of meer auteurs	11
2.2.4 Een artikel in een gedrukt tijdschrift	12
2.2.5 Een verzamelbundel of "edited volume"	14
2.2.6 Een hoofdstuk/bijdrage in een verzamelbundel	15
2.2.7 Een bijdrage in een naslagwerk bestaande uit meerdere delen.....	16
2.3 Minder voorkomende literatuurverwijzingen.....	17
2.3.1 Een boek dat deel uitmaakt van een reeks	17
2.3.2 Een boek dat bestaat uit meerdere volumes	17
2.3.3 Een boek dat is vertaald	18

2.3.4 Een voorwoord, inleiding of gelijkaardig deel van een boek	18
2.3.5 Een recensie	19
2.3.6 De inhoud (lemma, blog, artikel) van een website	19
2.3.7 Een artikel gepubliceerd in een online tijdschrift	20
2.3.8 Een lemma in een online historisch woordenboek.....	21
2.3.9 Een onuitgegeven masterproef.....	21
2.3.10 Een onuitgegeven doctoraatsverhandeling	22
3. Bronnen	23
3.1 Het citeren van bronnen	23
3.2 Onuitgegeven bronnen	24
3.2.1 Handschriften (meestal in bibliotheken).....	25
3.2.2 Geschreven nota's (meestal in archieven)	25
3.2.3 Dagboeken	25
3.2.4 Doopaktes	26
3.2.5 Brieven (in archieven, bibliotheken, vzw's, ...)	26
3.3 Onuitgegeven bronnen: bijzondere gevallen	28
3.3.1 Digitaal geraadpleegde bronnen.....	28
3.3.2 Interviews.....	28
3.4 Uitgegeven bronnen.....	30
3.4.1 Afzonderlijk uitgegeven bron met auteur en editor of vertaler	30
3.4.2 Afzonderlijk uitgegeven bron zonder auteur, met editor of vertaler	31
3.4.3 Een document in een bronneneditie	31
3.5 Heilige boeken.....	33
3.5.1 De Bijbel	33
3.5.2 Koran	33
3.6 Uitgegeven bronnen uit klassieke en late oudheid	35
3.6.1 Waarom zo anders?.....	35

3.6.2 Bronnen uitgegeven in de oudheid.....	38
3.6.3 Inscripties, papyri, munten en penningen	40
3.7 Gedrukte bronnen.....	44
3.7.1 Een oude druk	44
3.7.2 Gedigitaliseerde bron met een editor of vertaler plus een auteur.....	45
3.7.3 Een overheidspublicatie	45
3.7.4 Een artikel in een krant	46
3.7.5 Een interview in een krant	46
3.8 Online bronnen	47
3.8.1 Een artikel in een online krant	47
3.8.2 Andere online documenten	47
3.9 Audiovisuele bronnen	49
3.9.1 Een unieke video-opname.....	49
3.9.2 Een (documentaire) film.....	49
3.9.3 Een tv-documentaire.....	50
3.9.4 Een online video-opname	50
3.9.5 Een podcast	51
3.10 Databanken	52
4. Afbeeldingen	53
4.1 Bijschrift:	53
4.2 Lijst van afbeeldingen:.....	53
5. Voorbeeld van een (model)bibliografie	55
Afkortingen.....	55
Bronnen.....	55
Onuitgegeven bronnen	55
Uitgegeven bronnen.....	58
Gedrukte bronnen.....	58

Online bronnen	58
Audiovisuele bronnen	59
Databanken	59
Literatuur	60

1. Inleiding

Het is moeilijk om enthousiast te worden over een bibliografische stijl en voetnoten met droge verwijzingen. Toch is het een wezenlijk onderdeel van een wetenschappelijke publicatie en is het dus belangrijk dat je de kunst ervan goed beheerst. De 'stijl', de formule-achtige manier waarop verwijzingen worden vormgegeven, is een onderdeel van het zogeheten 'kritische apparaat' dat elke wetenschappelijke publicatie moet hebben. Het kritisch apparaat garandeert de transparantie van het onderzoek door de lezer in staat te stellen beweringen te controleren. De 'stijl' waarin deze verwijzingen worden vormgegeven, maakt het de lezer mogelijk om in één oogopslag te herkennen om wat voor publicatie of bron het gaat: een artikel, een boek, een podcast, of iets anders. Dankzij de formulaire stijl ziet een getrainde lezer in één oogopslag waar de fundamenteen liggen van het werk dat hij leest.

Hoe gebruik je deze stijlguides?

Deze korte stijlguides is bedoeld om doorheen je opleiding te gebruiken. Alle verwijzingen moeten kunnen worden toegepast in papers voor IHO, de verschillende HP-vakken, de bachelorproef, masterscriptie, enzovoort. De gids is een handig hulpmiddel om bij de hand te houden als je ergens aan twijfelt. Let wel op: de gids wordt jaarlijks geüpdatet. Meestal gaat het maar om kleine aanpassingen, maar soms zijn er ook meer substantiële wijzigingen nodig. De meest recente versie kan je steeds downloaden via de IHO-cursuspagina op het Digitaal Platform:

"Inleiding tot het Historisch Onderzoek." Digitaal Platform Historische Praktijk.
Geraadpleegd 3 september 2024. <https://www.heuristiek.ugent.be/iho/>.

De regels die besproken worden in hoofdstukje "1.1 Veel voorkomende literatuurverwijzingen" zullen bovendien getoetst worden op het examen IHO. Die moet je dus gewoon kennen. Neem ook in elk geval de hele stijlguides grondig door, want bij elk voorbeeld staan tips die je ook meer algemeen kan toepassen.

Chicago Manual of Style (CMoS) als basis

Er zijn vele stijlen waarin voetnoten en bibliografie kunnen worden opgemaakt. Elke stijl die aan de voorwaarden van academische publicaties voldoet, is goed, zolang je deze stijl maar consequent toepast. Het correcte gebruik van een citatiestijl is echter niet eenvoudig en vergt veel oefening. Zelfs ervaren gebruikers moeten vaak nog opzoeken hoe minder voorkomende werken en bronnen geciteerd moeten worden binnen de door hen gekozen stijl. Om studenten te leren correct en ondubbelzinnig te verwijzen naar bronnen en literatuur, hebben we daarom een stijlids voor de UGent Opleiding Geschiedenis uitgewerkt. De eerste editie van onze stijlids verscheen in het academiejaar 2014-2015. Sindsdien zijn er jaarlijkse updates. Behalve kleine correcties, bieden deze updates vooral aanvullingen en verduidelijkingen. De basisprincipes van de gids zijn hetzelfde gebleven.

De gids is gebaseerd op de ‘Notes and bibliography’ richtlijnen in de zestiende editie van de *Chicago Manual of Style* (verder in deze gids afgekort als **CMoS**), soms ook de “Turabian style” genoemd.¹ CMoS werd als basis genomen omdat deze annotatiestijl wereldwijd wordt gebruikt, vooral in de humane wetenschappen, en geïntegreerd is in bibliografische software als Endnote en Zotero. CMoS is een Amerikaanse stijlids en is in de eerste plaats ontwikkeld voor gebruik in Engelstalige publicaties. Omdat de onderwijstaal van onze opleiding Nederlands is, en we doorheen de opleiding vooral inzetten op actieve Nederlandse (academische) taalvaardigheden, hebben we de richtlijnen van CMoS waar nodig aangepast. Dit betekent:

- We vertalen Engelstalige elementen als “translator” (vertaler), “edited by” (uitgegeven door), naar het Nederlands.
- Dit geldt ook voor de plaats van uitgave: Londen i.p.v. London, Parijs i.p.v. Paris, Wenen i.p.v. Vienna, Brussel i.p.v. Brussels, etc.
- Bij titels van boeken, artikels of hoofdstukken schrijven we enkel het eerste woord van een titel met een hoofdletter. We gebruiken wel hoofdletters voor referentiewerken, zoals *The Chicago Manual of Style* of het *Nationaal Biografisch Woordenboek*, en voor

---

¹ Dit verwijst naar een veelgebruikt handboek voor studenten voor het schrijven van onderzoekspapers en thesen, waarin een verkorte versie van de CMoS wordt uitgelegd met voorbeelden: Kate L. Turabian, *A manual for writers of research papers, theses, and dissertations: Chicago Style for students and researchers*, 9. ed, Chicago guides to writing, editing, and publishing (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2022).

de titels van kranten en tijdschriften, zoals *De Standaard* of *Past and Present*. Houd er ook rekening mee dat er in het Duits altijd hoofdletters worden gebruikt voor zelfstandige naamwoorden. Eigennamen worden natuurlijk altijd met een hoofdletter geschreven.

- We respecteren het gebruik van hoofd- of kleine letters in familienamen, zoals bij 'Van' en 'van', 'Von' en 'von', of 'De' en 'de'. Wanneer een familienaam in het begin van een zin of referentie staat, gebruik je wel steeds een hoofdletter. Uiteraard neem je ook steeds alle diakritische tekens op in de naam van een auteur (bv. Diego Durán, Philippe Ariès, Gustav Reinhold Röhrich).

Als je Zotero gebruikt, kan je onze huisstijl terugvinden in de Zotero Style Repository onder de naam 'Universiteit Gent Geschiedenis (Nederlands)'. Een gedetailleerde beschrijving van waar je deze kan vinden, hoe je deze moet installeren en waar je mee moet rekening houden vind je terug in de sectie 'Digitale Hulpmiddelen' op de IHO-cursuspagina van het Digitaal Platform Historische Praktijk.²

Deze aanpassingen gelden natuurlijk alleen voor werkstukken geschreven in het Nederlands. Wie toch een paper zou schrijven in een andere taal dan het Nederlands, moet de conventies voor de taal van het werkstuk volgen voor de nodige aanpassingen. Als dit in het Engels is, kunnen gewoon de richtlijnen van CMOs gevolgd worden.

Voor al het andere volgen we de richtlijnen van de CMOs. Zaken die ontbreken in deze stijlids, kunnen daar dus opgezocht worden. Let wel op: onze gids was oorspronkelijk gebaseerd op de zestiende editie (2010). De zeventiende editie (2017) wijkt hier maar lichtjes van af en de belangrijkste aanpassingen hebben we overgenomen, dus die kan je ook gebruiken. De nieuwste achttiende editie (2024) wijkt echter veel sterker af en is momenteel nog niet geïntegreerd in de gangbare software, zoals Zotero. Voorlopig is daarom ons advies om deze te vermijden. De zestiende editie vind je terug op ons elektronisch leerplatform Ufora. Zowel de zestiende als de zeventiende editie kan je gratis consulteren via het Internet Archive:

- *The Chicago Manual of Style*. 16de ed. Chicago: The University of Chicago Press, 2010. <http://archive.org/details/chicagomanualofs16edunse>.
- *The Chicago Manual of Style*. 17de ed. Chicago: The University of Chicago Press, 2017. <http://archive.org/details/chicagomanualofs0017unse>.

---

² "Inleiding tot het Historisch Onderzoek." Digitaal Platform Historische Praktijk. Geraadpleegd 3 september 2024. <https://www.heuristiek.ugent.be/iho/>.

De integrale versie van CMoS-online is helaas niet gratis consulteerbaar.³ Handige overzichten en inleidingen tot CMoS zijn echter gemakkelijk online te vinden. We beperken ons hier tot degene die op de website zelf van CMoS-online wordt aangeboden:

- “Turabian, A manual for writers. Chicago style for students and researchers,” The Chicago Manual of Style Online, Kate L. Turabian, A Manual for Writers, Ninth Edition, geraadpleegd 25 augustus 2024,
<https://www.chicagomanualofstyle.org/turabian.html>.
- **OPGELET:** de vrij toegankelijke ‘sample citations’ die je vindt op de CMoS online, volgen de achttiende editie en mag je dus *niet* gebruiken

---

³ “The Chicago Manual of Style Online,” The Chicago Manual of Style Online, geraadpleegd 25 augustus 2024, <https://www.chicagomanualofstyle.org>.

Andere belangrijke opmerkingen

Punten en komma's

Punten, komma's, puntkomma's, dubbele punten enzovoort zijn fundamenteel in alle citatiestijlen. Zij scheiden de onderdelen van een verwijzing en maken het zo mogelijk om onmiddellijk te zien naar wat voor type bron of literatuur verwezen wordt. Zij moeten dus altijd op precies dezelfde manier gebruikt worden. Je kunt het vergelijken met spelfouten: afwijkingen in de conventies leiden de aandacht af van de essentie, met name wat jij aan jouw lezer wil vertellen. Wie onnauwkeurig is in stijl, wekt al snel de indruk ook slordig te zijn in de inhoud.

Voetnoten: waar en hoeveel?

Er is geen vaste regel om te bepalen hoeveel voetnoten er nodig zijn: niet te veel en niet te weinig. De vuistregel is dat elke zin maximaal één voetnoot telt, elke alinea minimaal één voetnoot. Een citaat of parafrase moet altijd een voetnoot krijgen.

Een voetnootteken volgt na een punt (of uitroep- of vraagteken), uitzonderlijk na een puntkomma. Plaats nooit verschillende voetnoten na elkaar (zoals "[...] een vervelende voetnoot in de geschiedenis."^{3 4 5}). Vervang deze door één voetnoot en geef in de voetnoot de verschillende literatuur- of bronverwijzingen na elkaar, gescheiden door een puntkomma.

Paginanummers boven de honderd

Vanaf de honderdste bladzijde wordt naar paginanummers binnen dezelfde tien- of honderdtallen verwezen als volgt: 123-126 wordt genoteerd als 123-26; 1181-1193 wordt genoteerd als 1181-93. Het 'duizendtal' en het 'honderdtal' valt dus weg.

'Reference managers' en andere digitale hulpmiddelen

We moedigen het gebruik van bibliografische hulpprogramma's, 'reference managers', aan. In de cursus leren we studenten werken met Zotero, maar EndNote of andere zijn ook goed. Vergeet echter niet dat geen van deze programma's perfect is. Zeker wanneer je

automatisch werken toevoegt, sluipen er heel vaak fouten in. Jij bent de eindverantwoordelijke voor jouw voetnoten en bibliografie.

Offline heeft voorrang

Enkel **publicaties** die ALLEEN op het internet terug te vinden zijn (waarvan dus geen papieren versie bestaat), *moeten* geciteerd worden met verwijzing naar hun elektronische vindplaats (zie verder). Met andere woorden: boeken of artikels die in full-text worden teruggevonden via bibliografische databanken, maar waarvan ook gedrukte versies bestaan, *moeten* geciteerd worden als gedrukte bijdragen. Als de online versie een DOI of een stabiele korte URL heeft, mag je deze toevoegen aan de verwijzing, maar de gedrukte versie heeft altijd voorrang en moet de hoofdverwijzing zijn.

Voor uitgegeven of gedrukte primaire **bronnen** waar ook een online versie van bestaat, hanteren we dezelfde regel: de uitgegeven/gedrukte versie heeft altijd voorrang op de elektronische versie. In het geval van *onuitgegeven* of *niet*-gedrukte bronnen waar ook een online versie van bestaat (bv. een foto of scan), heeft de fysieke locatie voorrang (het archief, de bibliotheek, museum of andere instelling waar de bron zich bevindt: je verwijst dan bv. naar het inventarisnummer of collectienummer), maar kan je ook de online referentie toevoegen op voorwaarde dat deze een stabiele URL heeft.

Ibid., op. cit. ?

Sommige citatiestijlen verwijzen maar één keer naar een werk. Alle latere noten verwijzen dan hiernaar terug met idem ('hetzelfde'), ibidem ('op dezelfde plaats'), op. cit. (van *opere citato*, 'in het geciteerde werk'), art. cit. (*article cité*, 'geciteerd artikel') of loc. cit. (*loco citato*, 'op de geciteerde plaats'). Ook de zestiende editie van CMOs deed dit nog. In de zeventiende editie werd hiervan afgestapt. Wij volgen CMOs 17.

Nog een laatste tip

Je kunt de foutenlast in je verwijzingen sterk verminderen door op de volgende manier te werk te gaan.

1. Schrijf bij het nemen van nota's alle relevante bibliografische informatie onmiddellijk op en doe altijd een dubbelcheck.

2. Bewaar je referenties in een apart document als je geen gebruik maakt van een bibliografisch programma. Formuleer, vooraleer je begint te schrijven, zowel een volledige, correcte voetnoot als een verkorte voetnoot. Kijk ze grondig na en zorg ervoor dat ze uniform zijn opgemaakt. Kopieer en plak ze daarna in je paper, met uiteraard telkens de nodige aanpassingen in paginanummers.

2. Literatuur

2.1 Algemene principes bij opbouw van literatuurverwijzingen

Eerste voetnoot

De eerste voetnoot vermeldt de auteur, titel en gegevens over de publicatie, telkens in deze volgorde. Er wordt gebruik gemaakt van komma's en ronde haken. De naam van de auteur wordt volledig genoteerd, eerst voornaam dan familienaam. Titels van boeken en tijdschriften worden cursief gezet; titels van artikels, hoofdstukken en ongepubliceerde werken worden tussen dubbele aanhalingstekens geplaatst. De paginanummers verwijzen naar de relevante passage. Er worden afkortingen gebruikt voor editor(s) (ed. of eds.) en vertaler (vert.).

Verkorte vorm

Als een werk voor een tweede maal wordt geciteerd, maken we gebruik van een verkorte vorm. Deze bevat de familienaam van de auteur, de verkorte titel (eerste betekenisvolle woorden van de titel van het boek, artikel of hoofdstuk) en relevante paginanummers.

Bibliografie

Een literatuurverwijzing in de bibliografie vermeldt de auteur, titel en gegevens over de publicatie, telkens in deze volgorde. Er wordt gebruik gemaakt van punten in plaats van komma's of ronde haken. De naam van de eerste auteur wordt in omgekeerde volgorde (familienaam, voornaam) genoteerd om het alfabetisch sorteren te vergemakkelijken. Titels van boeken en tijdschriften worden cursief gezet; titels van artikels, hoofdstukken en ongepubliceerde werken worden tussen dubbele aanhalingstekens geplaatst. Bij boeken worden geen paginanummers vermeld; bij artikels en hoofdstukken moeten de volledige paginanummers (eerste pagina tot laatste pagina) worden genoteerd. Informatie zoals "Uitgegeven door", "Vertaald door" wordt voluit geschreven.

2.2 Veel voorkomende literatuurverwijzingen

2.2.1 Een boek met één auteur

Eerste voetnoot:

<auteur voornaam familienaam> <volledige titel> <plaats van publicatie> uitgeverij
<jaar van publicatie> <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

1. René Vermeir, *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648* (Maastricht: Shaker Publishing, 2001), 34.

Elke voetnoot daarna:

<auteur familienaam> <verkorte titel> <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

2. Vermeir, *In staat van oorlog*, 172-79.

Bibliografie

<auteur familienaam> <voornaam> <volledige titel> <plaats van publicatie> uitgeverij
<jaar van publicatie>

Bijvoorbeeld:

Vermeir, René. *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*. Maastricht: Shaker Publishing, 2001.

Opmerkingen

- Een boektitel bestaat vaak uit een hoofdtitel en een ondertitel. Neem beide op, gescheiden door een punt, niet door een dubbele punt.
- Soms zijn er twee of nog meer plaatsen van uitgave (uitgevers hebben vaak kantoren in verschillende steden). Vermeld alleen de eerste die op de titelpagina is opgenomen.
- Als twee of meer uitgevers samengewerkt hebben om een boek te publiceren dan vermeld je telkens voor elk de plaats van uitgave en de naam van de uitgeverij. Tussen de verschillende plaats+uitgeverijen zet je een punt-komma:

... <plaats uitgeverij 1> <naam uitgeverij 1> <plaats uitgeverij 2> <naam uitgeverij 2>
...

- Als een auteur een dubbele voornaam heeft (bv. Theodore William Moody) gebruik je beide. Vele Engelstalige auteurs gebruiken ook een initiaal (bv. Leila J. Rupp). Neem zowel voornaam als initiaal over. Nederlandse auteurs gebruiken soms wel eens een hele trits initialen in plaats van een voornaam (bv. B.A.M. Ramakers). Als dat zo op de publicatie vermeld staat, mag je deze initialen overnemen. De regel is dus dat de informatie vermeld op de titelpagina richtinggevend is.
- Populaire werken krijgen soms een heruitgave. Verwijs altijd, voor zowel de plaats als het jaar van publicatie, naar de uitgave die jij raadpleegt. Je doet dat tussen de titel en de plaats van publicatie, zowel in de eerste voetnoot waarin het werk voorkomt als in de bibliografie, maar niet in de verkorte verwijzingen in de andere voetnoten.

... <volledige titel> <n> de uitg. [plaats van publicatie]...
... <volledige titel> <n> de uitg. <plaats van publicatie>...

Bijvoorbeeld:

John Scott, *Social network analysis. A handbook*. 2de uitg. (London: SAGE, 2000), 134-36.

Scott, John. *Social network analysis. A handbook*. 2de uitg. London: SAGE, 2000.

2.2.2 Een boek met twee of drie auteurs

Eerste voetnoot:

<eerste auteur voornaam familienaam> en <tweede auteur voornaam familienaam>,
<volledige titel> <plaats van publicatie> uitgeverij <jaar van publicatie>
<paginanummer(s)>

<eerste auteur voornaam familienaam> <tweede auteur voornaam familienaam> en
<derde auteur voornaam familienaam> <volledige titel> <plaats van publicatie>
uitgeverij <jaar van publicatie> <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

1. Bruno De Wever, Pieter François en Björn Rzoska, *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk* (Brussel: Vlaams Centrum voor Volkscultuur, 2003), 23-6.

Elke voetnoot daarna:

<eerste auteur familienaam> en <tweete auteur familienaam> <verkorte titel>
<paginanummer(s)>
<eerste auteur familienaam> <tweete auteur familienaam> en <derde auteur
familienaam> <verkorte titel> <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

2. De Wever, François en Rzoska, *Gestemd verleden*, 2-10.

Bibliografie:

<eerste auteur familienaam> voornaam> en <tweete auteur voornaam familienaam>
<volledige titel> <plaats van publicatie> uitgeverij> <jaar van publicatie>
<eerste auteur familienaam> voornaam> tweede auteur voornaam familienaam> en
<derde auteur voornaam familienaam> <volledige titel> <plaats van publicatie>
uitgeverij> <jaar van publicatie>

Bijvoorbeeld:

De Wever, Bruno, Pieter François en Björn Rzoska. *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*. Brussel: Vlaams Centrum voor Volkscultuur, 2003.

Opmerkingen:

- Enkel de naam van de **eerste** auteur wordt in de bibliografie in omgekeerde volgorde opgenomen, dit in functie van het alfabetisch sorteren.

2.2.3 Een boek met vier of meer auteurs

Eerste voetnoot:

<eerste auteur voornaam familienaam> et al., <volledige titel> <plaats van publicatie>
uitgeverij> <jaar van publicatie> <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld

1. Jan Dumolyn et al., *Aan de rand van het relativisme. Geschiedenis en engagement* (Brussel: IMAVO, 2003), 24-29.

Elke voetnoot daarna:

<eerste auteur familienaam> et al., <verkorte titel> <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld

2. Dumolyn et al., *Aan de rand*, 50.

Bibliografie:

<eerste auteur familienaam> <voornaam> <tweede auteur voornaam familienaam>
<derde auteur voornaam familienaam> <...> en <laatste auteur voornaam familienaam>
<volledige titel> <plaats van publicatie> uitgeverij, <jaar van publicatie>

Bijvoorbeeld

Dumolyn, Jan, Robert Brenner, Gita Deneckere, Erik Thoen, Eric Vanhaute en Immanuel Wallerstein. *Aan de rand van het relativisme. Geschiedenis en engagement*. Brussel: IMAVO, 2003.

Opmerkingen:

- Lijst alle auteurs op in de bibliografie. Geef in de voetnoten alleen de eerste auteur op gevolgd door “et al.” (“et alii” = “en anderen”). Gebruik deze manier van citeren ook voor artikels met meer dan vier auteurs.

2.2.4 Een artikel in een gedrukt tijdschrift

Eerste voetnoot:

<auteur voornaam familienaam> “<volledige titel artikel>” <titel tijdschrift> <jaargang>
<jaar van publicatie>: <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

1. Christa Matthys, “Zijn katholieken betere dienstboden? Dienstpersoneel in katholieke en interculturele huishoudens in Firenze, 1841,” *Forum Romanum Belgicum* 9 (2014): 1-12.

Elke voetnoot daarna:

<auteur familienaam>, “<verkorte titel artikel>” <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

2. Matthys, “Zijn katholieken betere dienstboden,” 7-9.

Bibliografie:

<auteur familienaam, voornaam> <volledige titel artikel> <titel tijdschrift> <jaargang> <jaar van publicatie>: <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

Matthys, Christa. "Zijn katholieken betere dienstboden? Dienstpersoneel in katholieke en interculturele huishoudens in Firenze, 1841." *Forum Romanum Belgicum* 9 (2014): 1-12.

Opmerkingen:

- Wanneer een artikel door meer dan één auteur is geschreven gelden dezelfde regels voor deze namen als bij boeken met meerdere auteurs.
- In de bibliografie worden altijd de paginanummers voor het volledige artikel opgenomen, het is daarom belangrijk deze altijd goed te noteren.
- Afkortingen: in sommige vakgebieden is het gebruikelijk om titels af te korten. Dit is met name het geval voor de klassieke studies en dus ook de studie van de **oude geschiedenis** (voor meer informatie zie hieronder hoofdstuk 3.5.1: "Waarom zo anders?" 3.6.1 (p. 35)). Nagenoeg altijd worden de afkortingen gebruikt die de belangrijke bibliografische databank *Année Philologique* gebruikt. Gebruik die dus ook in je voetnoten en bibliografie. Voor in de bibliografie de informatieregel toe: "Titels van tijdschriften voor de klassieke oudheid worden afgekort volgens het systeem van de *Année Philologique*". Je vindt de lijst terug op de website van Brepolis (de uitgever van de online versie): About Brepolis. "Aph – Abréviations," 22 oktober 2019. <https://about.brepolis.net/aph-abreviations/>.
- De meeste tijdschriften verschijnen in meerdere afleveringen per jaar. Bij wetenschappelijke tijdschriften lopen de paginanummers vaak gewoon door, maar dit is niet altijd het geval. Bij magazines en populariserende tijdschriften start de paginering meestal opnieuw bij elke aflevering. Meestal wordt bij elke jaargang met een nieuwe nummering begonnen. In Franse publicaties wordt er echter vaak doorgenummerd vanaf de eerst verschenen aflevering. Die informatie staat altijd duidelijk vermeld op de kaft, op het voorblad of in het colofon van het tijdschrift. Laat dus, indien voorhanden, het nummer van de aflevering steeds volgen op de jaargang, voorafgegaan door een komma en "nr."

... <titel tijdschrift> <jaargang> nr. <nummer aflevering> <jaar van publicatie>...

Bijvoorbeeld:

1. Marc Boone, "Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas moyen âge: le cas gantois pendant la période bourguignonne," *Revue du Nord* 70, nr. 278 (1988): 471.

Boone, Marc. "Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas moyen âge: le cas gantois pendant la période bourguignonne." *Revue du Nord* 70, nr. 278 (1988): 471-87.

2.2.5 Een verzamelbundel of "edited volume"

Eerste voetnoot:

<editor voornaam familienaam>, ed., <volledige titel> <plaats van publicatie> uitgeverij, <jaar van publicatie>.

Bijvoorbeeld:

1. Stephan R. Epstein en Maarten Prak, eds., *Guilds, innovation and the European economy, 1400-1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

Elke voetnoot daarna:

<editor familienaam>, ed., <verkorte titel>, <paginanummer(s)>.

Bijvoorbeeld:

2. Epstein en Prak, eds., *Guilds*.

Bibliografie:

<editor familienaam> voornaam, ed., <volledige titel> <plaats van publicatie> uitgeverij, <jaar van publicatie>.

Bijvoorbeeld:

Epstein, S.R. en Maarten Prak, eds. *Guilds, innovation and the European economy, 1400-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Opmerkingen:

- "ed." is de afkorting voor "editor"; "eds." voor "editors". In het Nederlands wordt vaak de benaming "redacteur" gebruikt.

- Als er meer dan één editor (redacteur) is gelden dezelfde regels voor deze namen als bij boeken met meerdere auteurs.
- Je verwijst enkel op deze manier naar een bundel in algemene zin (bijvoorbeeld in een eerste voetnoot, waarin je de belangrijkste publicaties over jouw onderwerp noemt). Als je gebruik maakt van een of meerdere hoofdstukken (of enkel de inleiding) MOET je telkens verwijzen naar de afzonderlijke hoofdstukken zoals in het volgende voorbeeld.
- “ed.” bevat al een punt. Voeg in de bibliografie geen tweede punt toe na een afkorting of een initiaal!

2.2.6 Een hoofdstuk/bijdrage in een verzamelbundel

Eerste voetnoot:

<auteur voornaam familienaam> „<volledige titel bijdrage>” in <titel bundel> ed. <editor voornaam familienaam> [<plaats van publicatie> uitgeverij] <jaar van publicatie> [<paginanummer(s)>]

Bijvoorbeeld:

1. Koenraad Verboven, “‘Like bait on a hook’: ethics, etics and emics of gift-exchange in the Roman world,” in *Gift giving and the ‘embedded’ economy in the ancient world*, eds. Filippo Carlà en Maja Gori (Heidelberg: Winter Verlag, 2014), 135-37.

Elke voetnoot daarna:

<auteur familienaam> „<verkorte titel bijdrage>” <paginanummer(s)>

Bijvoorbeeld:

2. Verboven, “Like bait on a hook,” 150-52.

Bibliografie:

<auteur familienaam> voornaam „<volledige titel bijdrage>” in <volledige titel boek> uitgegeven door <editor voornaam familienaam> <paginanummer(s)> [<plaats van publicatie>] <uitgeverij> <jaar van publicatie>

Bijvoorbeeld:

Verboven, Koenraad. “‘Like bait on a hook’: ethics, etics and emics of gift-exchange in the Roman world.” In *Gift giving and the ‘embedded’ economy in the ancient world*, uitgegeven door Filippo Carlà en Maja Gori, 135-54. Heidelberg: Winter Verlag, 2014.

Opmerkingen:

- In de bibliografie worden de paginanummers voor het volledige hoofdstuk opgenomen, het is daarom belangrijk deze altijd goed te noteren.
- In sommige titels worden aanhalingstekens gebruikt om te verwijzen naar een citaat of uitdrukking. Gebruik daarvoor zoals in dit voorbeeld ('Like bait on a hook') enkele aanhalingstekens. Ook cursief in titels van hoofdstukken of artikels wordt overgenomen.

2.2.7 Een bijdrage in een naslagwerk bestaande uit meerdere delen**Eerste voetnoot:**

1. Paul Janssens, "Scaglia, Alexander Cesar, abt van Staffarda, Susa en Mandanice, diplomaat," in *Nationaal Biografisch Woordenboek* (Brussel: Koninklijke Academiën van België, 1987), XII: 658-62.

Elke voetnoot daarna:

2. Janssens, "Scaglia," XII: 658.

Bibliografie:

Janssens, Paul. "Scaglia, Alexander Cesar, abt van Staffarda, Susa en Mandanice, diplomaat." In *Nationaal Biografisch Woordenboek*, XII: 658-62. Brussel: Koninklijke Academiën van België, 1987.

Opmerkingen:

- Geef het volumenummer (in Arabische of Romeinse cijfers) voor de pagina- of kolomnummers.

2.3 Minder voorkomende literatuurverwijzingen

2.3.1 Een boek dat deel uitmaakt van een reeks

Eerste voetnoot:

1. Jeroen Deploige, *In nomine femineo indocta. Kennisprofiel en ideologie van Hildegard van Bingen (1098-1179)*, Middeleeuwse studies en bronnen 55 (Hilversum: Verloren, 1998), 46-55.

Elke voetnoot daarna:

2. Deploige, *In nomine femineo*, 205.

Bibliografie:

Deploige, Jeroen. *In nomine femineo indocta. Kennisprofiel en ideologie van Hildegard van Bingen (1098-1179)*. Middeleeuwse studies en bronnen 55. Hilversum: Verloren, 1998.

Opmerkingen:

- Het vermelden van de reeks is enkel nodig als het van bijzonder belang is voor je onderzoek. Anders mag je de reeks weglaten.

2.3.2 Een boek dat bestaat uit meerdere volumes

Eerste voetnoot:

1. Llewellyn Bogaers, *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600* (Utrecht: Levend Verleden Utrecht, 2008), 1: 75.

Elke voetnoot daarna:

2. Bogaers, *Aards, betrokken en zelfbewust*, 2: 911.

Bibliografie:

Bogaers, Llewellyn. *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600*. 2 vols. Utrecht: Levend Verleden Utrecht, 2008.

Opmerkingen:

- “vols.” staat voor “volumes”. In de bibliografie geef je het totaal aantal volumes op,

in de voetnoot noteer je het nummer van het volume, gevolgd door een dubbel punt en de correcte paginanummers.

2.3.3 Een boek dat is vertaald

Eerste voetnoot:

1. Antonello Gerbi, *The dispute of the New World. The history of a polemic, 1750-1900*, vert. Jeremy Moyle (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1973), 565-89.

Elke voetnoot daarna:

2. Gerbi, *The dispute*, 348.

Bibliografie:

Gerbi, Antonello. *The dispute of the New World. The history of a polemic, 1750-1900*. Vertaald door Jeremy Moyle. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1973.

2.3.4 Een voorwoord, inleiding of gelijkaardig deel van een boek

Eerste voetnoot:

1. Robert Stein, inleiding in *Networks, regions and nations. Shaping identities in the Low Countries, 1300-1650*, eds. Robert Stein en Judith Pollmann (Leiden: Brill, 2010), 5-8.

Elke voetnoot daarna:

2. Stein, inleiding, 10.

Bibliografie:

Stein, Robert. Inleiding in *Networks, regions and nations. Shaping identities in the Low Countries, 1300-1650*, uitgegeven door Robert Stein en Judith Pollmann, 1-19. Leiden: Brill, 2010.

Opmerkingen:

- Als een inleiding genummerd is met Romeinse cijfers, neem deze dan over.

2.3.5 Een recensie

Eerste voetnoot:

1. Dirk-Jan Wolffram, “Veel vertier, weinig politiek,” recensie van *Plaatsen van beschaafd vertier. Standsbesef en stedelijke cultuur in Den Haag, 1850-1890*, door Jan Hein Furnée, *BMGN-Low Countries Historical Review* 129, nr. 3 (2014): 93-100.

Elke voetnoot daarna:

2. Wolffram, “Veel vertier,” 98-9.

Bibliografie:

Wolffram, Dirk-Jan. “Veel vertier, weinig politiek.” Recensie van *Plaatsen van beschaafd vertier. Standsbesef en stedelijke cultuur in Den Haag, 1850-1890*, door Jan Hein Furnée. *BMGN-Low Countries Historical Review* 129, nr. 3 (2014): 93-100.

Eerste voetnoot:

1. Stephen B. Baxter, recensie van *The Dutch Revolt*, door Geoffrey Parker, *The American Historical Review* 84, nr. 1 (1979): 182.

Elke voetnoot daarna:

2. Baxter, recensie, 182.

Bibliografie:

Baxter, Stephen B. Recensie van *The Dutch Revolt*, door Geoffrey Parker. *The American Historical Review* 84, nr. 1 (1979): 182.

Opmerkingen:

- Recensies hebben niet altijd een titel. Er zijn dus twee mogelijke verwijssystemen.

2.3.6 De inhoud (lemma, blog, artikel) van een website

Eerste voetnoot:

1. Bruno De Wever, “De IJzertoren en IJzerbedevaarten,” Belgium WWII. CegeSoma/Rijksarchief, geraadpleegd 06.09.2023, <https://www.belgiumwwii.be>.

Elke voetnoot daarna:

2. De Wever, “De IJzertoren.”

Bibliografie:

De Wever, Bruno. "De IJzertoren en IJzerbedevaarten." Belgium WWII. CegeSoma/Rijksarchief. Geraadpleegd 06.09.2023. <https://www.belgiumwwii.be>.

Opmerkingen:

- Aangezien de inhoud geregeld verandert, vermeld je de datum waarop je de website hebt bezocht of, indien beschikbaar, de datum van de laatste wijziging.

2.3.7 Een artikel gepubliceerd in een online tijdschrift

Eerste voetnoot:

1. David B. Parker, "The soldier, the son, and the social scientist: three Georgia textbook authors and the lost cause," *49th Parallel* 33 (2014): 5-6, geraadpleegd 26.10.2014, <http://49thparalleljournal.org>.

Elke voetnoot daarna:

2. Parker, "The soldier, the son, and the social scientist," 12-8.

Bibliografie:

Parker, David B. "The soldier, the son, and the social scientist: three Georgia textbook authors and the lost cause." *49th Parallel* 33 (2014): 1-24. Geraadpleegd 26.10.2014. <http://49thparalleljournal.org>.

Opmerkingen:

- **Opgelet!** Deze stijl moet enkel worden gebruikt voor artikels die niet in papieren versie bestaan. Hetzelfde geldt voor boeken, die je bijvoorbeeld op Google Books consulteert, maar wel ook in gedrukte vorm voorhanden zijn. Zie hiervoor ook de algemene opmerkingen op p. 6.
- Vermeld de datum waarop je de website hebt bezocht (DD.MM.YYYY) en de DOI of URL van de homepage van het tijdschrift, **niet** de specifieke URL van het artikel.⁴ Neem de paginanummers, indien voorhanden, op.

---

⁴ De URL of Uniform Resource Locator leidt de lezer snel naar een internetbron, maar kan ook wijzigen. De DOI of Digital Object Identifier is een unieke en permanente naam (doorgaans een cijfercode) van toepassing op een stuk intellectuele eigendom zoals een artikel of boek. De DOI is dus betrouwbaarder maar wordt nog niet voor alle digitale publicaties gebruikt.

2.3.8 Een lemma in een online historisch woordenboek

Eerste voetnoot:

1. *Middelnederlandsch Woordenboek*, lemma “retorike,” geraadpleegd 07.09.2018, <http://gtb.ivdnt.org>.

Elke voetnoot daarna:

2. Lemma “retorike.”

Bibliografie:

Middelnederlandsch Woordenboek, <http://gtb.ivdnt.org>.

Opmerkingen:

- Verwijs enkel naar lemmata in historische woordenboeken, als je een bepaalde term expliciet bespreekt. Je hoeft uiteraard niet elke historische term die je hebt moeten opzoeken te annoteren.
- Als je toch de papieren uitgave van het *Middelnederlandsch Woordenboek* zou gebruiken, kan je verwijzen zoals bij een bijdrage in een naslagwerk (zie hierboven).
- In de bibliografie mag je online woordenboeken bij databanken klasseren.

2.3.9 Een onuitgegeven masterproef

Eerste voetnoot:

1. Trisha Rose Jacobs, “Charles V and the Portuguese New Christians” (masterproef, Universiteit Gent, 2011), 150-52.

Elke voetnoot daarna:

2. Jacobs, “Charles V,” 45.

Bibliografie:

Jacobs, Trisha Rose. “Charles V and the Portuguese New Christians.” Masterproef, Universiteit Gent, 2011.

Opmerkingen:

- De titel van een ongepubliceerd werk zoals een masterscriptie wordt niet cursief gezet, maar tussen dubbele aanhalingstekens geplaatst.
- Wanneer het om een licentiaatsverhandeling gaat (oude programma), vervang je

masterproef door licentiaatsverhandeling.

- Door een huwelijk of door een verandering van gender kan de auteur intussen onder een nieuwe naam publiceren. Je behoudt echter de naam van de auteur zoals die op de publicatie die je consulteert wordt vermeld.

2.3.10 Een onuitgegeven doctoraatsverhandeling

Eerste voetnoot:

1. Anne-Laure Van Bruaene, “Om beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)” (PhD diss., Universiteit Gent, 2004), 1: 65-8.

Elke voetnoot daarna:

2. Van Bruaene, “Om beters wille,” 1: 65-8.

Bibliografie:

Van Bruaene, Anne-Laure. “Om beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650).” 3 vols. PhD diss., Universiteit Gent, 2004.

Opmerkingen:

- Bij een onuitgegeven doctoraat wordt de titel niet cursief gezet, maar tussen dubbele aanhalingstekens geplaatst.
- Doctoraten bestaan vaak uit meerdere delen. Dit noteer je op dezelfde manier als bij een boek dat bestaat uit meerdere volumes.

3. Bronnen

3.1 Het citeren van bronnen

Bij onderzoek op basis van primair bronnenmateriaal dient de historicus/a ondubbelzinnig te verwijzen naar de bronnen, net zoals dat bij literatuur het geval is. Twee principes zijn hierbij in het bijzonder van belang:

1. De verwijzing naar onuitgegeven bronnen in de *voetnoot* bestaat altijd uit een beschrijving van de bron en de precieze omschrijving van de vindplaats van de bron:
  - a. Bewaarinstelling en locatie
  - b. Bestand of collectie
  - c. Inventaris- of manuscriptnummer
  - d. Volume en pagina, kolom of folio
2. In de *bibliografie* van jouw studie komt het primaire bronnenmateriaal steeds voor de literatuur. De structuur is als volgt:
  - a. Bronnen
    - i. Onuitgegeven bronnen (archivalia, manuscripten)
    - ii. Uitgegeven bronnen (edities van archivalia of van manuscripten)
    - iii. Gedrukte bronnen (bv. oude drukken, kranten)
    - iv. Online bronnen (geschreven bronnen die louter online bestaan)
    - v. Audiovisuele bronnen (geluids- of video-opnamen)
    - vi. Databanken
  - b. Literatuur

Het is quasi onmogelijk alle bijzonderheden bij het citeren van zowel onuitgegeven als uitgegeven bronnen in een overzicht samen te brengen. Volg bij twijfel de algemene regels van de stijlguides en consulteer ook studies die gelijkaardige bronnen gebruiken.

3.2 Onuitgegeven bronnen

Onuitgegeven bronnen zijn primaire bronnen die zich bevinden in archieven, bibliotheken, documentatiecentra, musea of die soms in privébezit worden bewaard. Elk stuk is uniek, dit wil zeggen, er bestaan misschien wel kopieën, maar geen exacte kopieën. Tenzij ze zijn gedigitaliseerd, moet je de stukken dus ter plekke consulteren. Onuitgegeven bronnen vind je terug in zeer verschillende vormen. Onderstaande voorbeelden kunnen je helpen je voetnoten en bibliografie consequent op te maken. Omdat er oneindig veel types bronnen zijn, dienen die enkel als richtsnoer. Bij twijfel is het altijd handig een wetenschappelijke publicatie te consulteren die op gelijkaardige bronnen is gebaseerd.

Houd wel deze algemene regel in het achterhoofd: geef eerst de beschrijving van het stuk, gevolgd door een verwijzing naar de vindplaats. Daarbij ga je te werk van algemeen naar specifiek:

- (1) archief/bibliotheek/... en locatie van de bewaarinstelling, (2) bestand/collectie,
- (3) inventarisnummer/manuscriptnummer, (4) volume en folio/kolom/pagina.

Opmerkingen:

- Laat de naam van het archief, de bibliotheek etc. en van het bestand of de collectie in de originele taal (bv. British Library, Lieven papers, etc.).
- Als je vaak verwijst naar hetzelfde archief of dezelfde bibliotheek, kan je in de eerste verwijzing een afkorting (UBG, AKP, SAG etc.) introduceren. Deze afkorting wordt ook opgenomen in de bibliografie. Gebruik de standaardafkorting van de instelling (bv. ARA voor Algemeen Rijksarchief, RAG voor Rijksarchief Gent).
- Probeer in de mate van het mogelijke de bron te dateren (datum, jaar, eeuw...).
- Voor de verwijzing naar onuitgegeven bronnen in de bibliografie, zie de modelbibliografie. We sorteren alfabetisch op:
  1. Land
  2. Stad
  3. Archief/Bibliotheek/...
  4. Bestand/Collectie

Hieronder lijsten we een aantal van de meest voorkomende voorbeelden op.

3.2.1 Handschriften (meestal in bibliotheken)

Eerste voetnoot waarin de verwijzing voorkomt:

1. Gillis Coppens, *Kroniek van Gent door Gillis Coppens, 1566-1593* (Universiteitsbibliotheek, Gent (UBG), *Handschriften*, ms. 159), 2: 427v.

Elke voetnoot daarna:

2. Coppens, *Kroniek van Gent*, 2: 427v-428r.

Eerste voetnoot:

1. Gilis de Voocht, *Verzameling teksten betreffende Vlaanderen en Gent, 1601-1610* (UBG, *Handschriften*, ms. 531), 321-22.

Elke voetnoot daarna:

2. De Voocht, *Verzameling*, 320.

3.2.2 Geschreven nota's (meestal in archieven)

Eerste voetnoot:

1. Nota Leopold, 13.10.1857 (AKP, *Archief Edward Conway – Supplement*, XIV/25).

Elke voetnoot daarna:

2. Nota Leopold, 13.10.1857.

3.2.3 Dagboeken

Eerste voetnoot:

1. Dagboek Victoria, 23.7.1865 (Royal Archives, Windsor, *Queen Victoria's Journals*, VIC/MAIN/QVJ/1865).

Elke voetnoot daarna:

2. Dagboek Victoria, 23.7.1865.

3.2.4 Doopaktes

Eerste voetnoot:

1. Doopakte Jan Peeters, 23.7.1787 (Stadsarchief, Gent (SAG), *Doopregister Sint-Jacobs Gent 1602-1796*, 93/12).

Elke voetnoot daarna:

2. Doopakte Jan Peeters, 23.7.1787.

Indien je een hele reeks aktes kwantitatief verwerkt, hoef je niet naar de specifieke aktes te verwijzen, maar noteer je als volgt:

1. SAG, *Doopregister Sint-Jacobs Gent 1602-1796*, 93/12.

3.2.5 Brieven (in archieven, bibliotheken, vzw's, ...)

Leopold aan Charlotte, 25 maart 1859

Eerste voetnoot:

1. Leopold aan Charlotte, 25.3.1859 (Archief van het Koninklijk Paleis, Brussel (AKP), *Archief van Keizerin Charlotte van Mexico*, 15).

Elke voetnoot daarna:

2. Leopold aan Charlotte, 25.3.1859.

Leopold aan Victoria, 18 november 1853

Eerste voetnoot:

1. Leopold aan Victoria, 18.11.1853 (AKP, *Brieven van Koning Leopold I aan Koningin Victoria*, VI/2).

Elke voetnoot daarna:

2. Leopold aan Victoria, 18.11.1853.

Leopold aan Victoria, juni 1838

Eerste voetnoot:

1. Leopold aan Victoria, 6.1838, geen dag-datum vermeld (AKP, *Brieven van Koning Leopold I aan Koningin Victoria*, niet genummerde bundel brieven 1837-1838).

Elke voetnoot daarna:

2. Leopold aan Victoria, 6.1838, geen dag-datum vermeld.

Augusta van Wales aan George Seigneux, begin 1796

Eerste voetnoot:

1. Augusta van Wales aan George Seigneux, s.d., begin 1796 (Staatsarchiv, Coburg, Landesarchiv – *Persönliche Sachen der Regenten und der Fürstlichen Familien*, 5499).

Elke voetnoot daarna:

2. Augusta aan Seigneux, s.d., begin 1796.

Augusta van Wales aan Prins Christoph Lieven, 21 oktober 1831

Eerste voetnoot:

1. Augusta van Wales aan Prins Christoph H. Lieven, 21.10.1831 (British Library, Londen, *Lieven papers*, 47279).

Elke voetnoot daarna:

2. Augusta aan Lieven, 21.10.1831.

Leopold aan Lord Durham, 25 september 1830

Eerste voetnoot:

1. Leopold aan Lord Durham, 25.9.1830 (Koninklijke Vereniging Dynastie en Cultureel Erfgoed, Brussel, *Documentatie Gilbert Kirschen*).

Elke voetnoot daarna:

2. Leopold aan Durham, 25.9.1830.

3.3 Onuitgegeven bronnen: bijzondere gevallen

3.3.1 Digitaal geraadpleegde bronnen

Eerste voetnoot:

1. Doopakte Petrus Van Achte, 30.1.1780 (Rijksarchief, Gent (RAG), *Doopregister Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte Desteldonk*, 1075), geraadpleegd 29.9.2016, <http://search.arch.be>.

Elke voetnoot daarna:

2. Doopakte Petrus Van Achte, 30.1.1787.

Opmerkingen:

- Bronnen die je digitaal raadpleegt, citeer je zowel in de voetnoten als in de bibliografie op dezelfde manier als bronnen die je fysiek in de archieven raadpleegt. In dat geval is het wel aangewezen de datum van raadpleging en de URL op te geven. Zoals steeds geldt het principe dat de lezer de vindplaats eenvoudig moet kunnen terugvinden.

3.3.2 Interviews

Eerste voetnoot:

1. Alice Paul (suffragette), interview door onbekende, California, 1972 (Library of Congress, Washington, D.C., *Archive of Bancroft Library, Regional Oral History Office, oral history interviews, 1959-1979*, MSS54221, doos 6), 3v.

Elke voetnoot daarna:

2. Paul, interview, 4r.

Eerste voetnoot:

1. Anne De Paepe (rector Universiteit Gent), interview door Fien Danniau (historica Universiteit Gent), Gent, 14.8.2016.

Elke voetnoot daarna:

2. De Paepe, interview.

Opmerkingen:

- Interviews zijn neerslagen van mondelinge getuigenissen. Ze worden bewaard in verschillende vormen. Interviews die verschijnen in kranten kunnen we als gedrukte bronnen beschouwen (zie het voorbeeld onder deze categorie). Als er een transcriptie bewaard wordt in een archief, dan behandelen we het interview als elke andere onuitgegeven bron. Aandachtspunt is dat je de naam van de geïnterviewde eerst plaatst, eventueel gevolgd door de hoedanigheid (functie, beroep...) van deze persoon. Noteer ook (indien bekend) de plaats en de datum van het interview.
- Je kan als onderzoeker ook zelf interviews afnemen. Dan berusten de geluidsopnamen en de eventuele transcriptie hiervan bij jou. Ook dat moet natuurlijk ondubbelzinnig worden vermeld in de voetnoten en bibliografie. Je vermeldt dus jezelf als interviewer (eventueel gevolgd door “student Universiteit Gent”).

3.4 Uitgegeven bronnen

Uitgegeven bronnen zijn primaire bronnen die echter in een moderne uitgave of bronneneditie beschikbaar zijn. Er is een editor of tekstbezorger, soms ook een vertaler. Als de bronnen van de hand zijn van één auteur, wordt de referentie in de bibliografie gerangschikt onder de auteur van de bron.

3.4.1 Afzonderlijk uitgegeven bron met auteur en editor of vertaler

Volg de richtlijnen van boeken gecombineerd met deze van 'edited volumes' (bundels).

Eerste voetnoot:

1. Hernán Cortés, *Letters from Mexico*, vert. Anthony Pagden (New Haven: Yale University Press, 1986), 150-60.

Elke voetnoot daarna:

2. Cortés, *Letters*, 33.

Bibliografie:

Cortés, Hernán. *Letters from Mexico*. Vertaald door Anthony Pagden. New Haven: Yale University Press, 1986.

Eerste voetnoot waarin de verwijzing voorkomt:

1. Henricus Institor en Jacobus Sprenger, *Malleus maleficarum*, ed. en vert. Christopher S. Mackay (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 1: 25.

Elke voetnoot daarna:

2. Institor en Sprenger, *Malleus maleficarum*, 1: 66.

Bibliografie:

Institor, Henricus en Jacobus Sprenger, *Malleus maleficarum*. Uitgegeven en vertaald door Christopher S. Mackay. 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

3.4.2 Afzonderlijk uitgegeven bron zonder auteur, met editor of vertaler

Volg de richtlijnen van boeken gecombineerd met deze van 'edited volumes' (bundels).

Eerste voetnoot:

1. *Gentse stads- en baljuwsrekeningen (1365-1376)*, eds. David Nicholas en Walter Prevenier (Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 1999), 117.

Elke voetnoot daarna:

2. *Gentse stads- en baljuwsrekeningen*, 191.

Bibliografie:

Gentse stads- en baljuwsrekeningen (1365-1376). Uitgegeven door David Nicholas en Walter Prevenier. Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 1999.

Opmerkingen:

De historische auteur van een bron is niet altijd bekend. Vermijd het gebruik van "sine nomine" of "anoniem".

3.4.3 Een document in een bronneneditie

Eerste voetnoot:

1. John Ross aan de United States Senate and House of Representatives, Red Clay Council Ground, Cherokee Nation, 28.10.1836, in *The papers of Chief John Ross*, ed. Gary E. Moulton (Norman: University of Oklahoma Press, 1985), 1: 460.

Elke voetnoot daarna:

2. Ross aan de United States Senate and House of Representatives, 21.6.1836, 1: 427-28.

Bibliografie:

Ross, John. *The papers of Chief John Ross*. Uitgegeven door Gary E. Moulton. 2 vols. Norman: University of Oklahoma Press, 1985.

Opmerkingen:

- Vermeld de specifieke documenten in voetnoot, maar neem enkel de collectie op in je bibliografie.

3.5 Heilige boeken

Naar religieuze teksten wordt in principe ‘generiek’ verwezen. Dat wil zeggen dat er niet verwezen wordt naar de specifieke uitgave die je gebruikt. Wel kan het belangrijk zijn om aan te geven welke *versie* je volgt, want zelfs wanneer de tekst identiek is, kan de indeling verschillen. Deze versie-aanduiding gebeurt enkel in de eerste voetnoot en in de bibliografie.

3.5.1 De Bijbel

Eerste voetnoot:

<Titel Bijbelboek, afgekort > <Hoofdstuk/paragraaf in Arabische cijfers> <verzen in Arabische cijfers> <versie>

1. Gen. 25:19-36:43 (Willibrordvertaling) (Genesis, van hoofdstuk 25, vers 19 tot hoofdstuk 36, vers 43)

Elke voetnoot daarna:

2. Exo. 16:12

Bibliografie:

De Bijbel, Willibrordvertaling.

Opmerkingen:

- Gebruik voor de aanduidingen van specifieke boekdelen, hoofdstukken of verzen gestandaardiseerde afkortingen indien mogelijk.
- BELANGRIJK: als je een specifieke tekstkritische uitgave met commentaar gebruikt voor analyse (en het dus belangrijk is dat je lezers deze kunnen terugvinden), moet je deze vermelden na de generieke verwijzing.

3.5.2 Koran

Verwijzingen naar de Koran volgen hetzelfde systeem maar omdat er maar één indeling van bestaat is het niet nodig een versie te vermelden en is het ook niet nodig deze op te

nemen in de bibliografie. Verwijs ook alleen naar het nummer van een Soera, niet naar de titel. In de bibliografie of bronnenlijst moet de Koran niet meer opgenomen worden.

Voetnoten

<titel> <Soera nummer in Arabische cijfers> <verzen>

Bijvoorbeeld:

Koran 18: 4-9

3.6 Uitgegeven bronnen uit klassieke en late oudheid

Verwijzingen naar bronnen uit de oudheid volgen eigen conventies die hun wortels hebben in het werk van de humanisten in de vroegmoderne periode. Om beter te begrijpen waar deze aparte conventies vandaan komen, geven we hier eerst wat achtergrond mee. Daarna volgt het korte overzicht voor snel gebruik.

3.6.1 Waarom zo anders?

Het belangrijkste verschil, en de oorsprong van de verschillende traditie, situeert zich bij de zogenaamde ‘literaire bronnen’ en sommige juridische of administratieve bronnen. Dit zijn teksten die in de oudheid zelf zijn uitgegeven, uiteraard in de vorm van met de hand gekopieerde manuscripten: boeken zoals de *Ilias* van Homerus of de *De Bello Gallico* (‘De Gallische oorlog’) van Julius Caesar bijvoorbeeld; of het *Corpus Iuris Civilis*, de grote vroeg-byzantijnse compilatie van keizerlijke verordeningen en opinies van rechtsgeleerden, of de *Notitia Dignitatum*, een overzicht van militaire en bureaucratische functies, die werden gekopieerd voor gebruik in administraties en rechtsscholen.

Die uitgaven uit de oudheid zijn bijna nooit bewaard. Met uitzondering van een klein aantal teksten die, meestal heel fragmentarisch, bewaard zijn dankzij de droge woestijncondities van Egypte, zijn bijna alle teksten uit de oudheid tot ons gekomen dankzij middeleeuwse kopiisten. Heel uitzonderlijk stammen manuscripten uit de late oudheid (het oudste exemplaar van Vergilius’ *Aeneis*, bijvoorbeeld, de zogeheten ‘Vergilius Vaticanus’ uit ca. 400 n.C.). Meestal echter dateert het oudst bewaarde manuscript uit de volle tot zelfs late middeleeuwen. Soms gaan alle gekende manuscripten terug tot één verloren manuscript, soms zijn er verschillende lijnen te onderscheiden.

Toen schrijvers en geleerden in de veertiende en vijftiende eeuw de klassieke teksten herontdekten, begonnen zij manuscripten te verzamelen en te vergelijken om zo de originele tekst te reconstrueren. Uiteindelijk leidde dit vanaf de late vijftiende eeuw tot de eerste gedrukte uitgaven: de *editiones principes* (enkelvoud: *editio princeps* of ‘eerste uitgave’). Deze ‘eerste (gedrukte) uitgaven’ waren niet altijd even goed en latere ontwikkelingen in de filologie en ontdekkingen van nieuwe manuscripten zorgden voor betere uitgaven. Maar nagenoeg altijd volgden deze latere uitgaven de indelingen die in eerdere uitgaven gebruikt werden. Soms gingen deze terug op echte of schijnbare indelingen van de teksten in de middeleeuwse manuscripten, die zelf soms teruggingen op indelingen in de uitgaven in de oudheid zelf. Zo wijst de indeling in ‘boeken’ van (iets)

langere antieke teksten op ‘boekrollen’. De meeste van die boekrollen konden ongeveer evenveel tekst bevatten als een lang hoofdstuk in een modern boek, maar ze worden dus nog steeds ‘boeken’ genoemd. Soms werd gewoon de uitgave van de *editio princeps*, of van de eerste goede uitgave behouden. En soms loopt het gewoon door elkaar.

Belangrijk hier voor onze doeleinden is dat bijna alle verwijzingen naar antieke teksten deze **‘generieke’ indelingen** volgen. Zo zijn er bijvoorbeeld tientallen goede moderne uitgaven van *De Peloponnesische Oorlog* van de Atheense geschiedschrijver Thucydides, maar die volgen altijd de traditionele indeling van dit werk in boeken, hoofdstukken/paragrafen en/of ‘secties’. Een verwijzing naar Thucydides 1.22.4 verwijst bijvoorbeeld altijd naar het 1ste boek, 22ste paragraaf, 4de sectie. Een verwijzing naar Vergilius, *Aeneis* 6.120-125 verwijst altijd naar het 6de boek, verzen 120 tot 125.

Een tweede, vervelende, gewoonte van classici is dat zij de **antieke werken bijna altijd afkorten**. Zo wordt Vergilius, *Aeneis* bijvoorbeeld Verg., *Aen.*; Thucydides’ *Peloponnesische oorlog* wordt gewoon Thuc. omdat er geen ander werk van hem bekend is. Deze afkortingen worden zelden opgelijst omdat iedereen dezelfde lijsten van afkortingen gebruikt.

Tenslotte is er de kwestie van de **namen en titels**. De meest gebruikte manier is om, in navolging van de humanisten, de naam van een auteur in de Latijnse vorm te spellen, niet in de Griekse (of nog andere taal) (dus Homerus, niet Homeros, Plato, niet Platoon). Maar niet iedereen volgt deze conventie. Sommigen verkiezen de moderne versies van de namen in de taal waarin de publicatie gebeurt: César in plaats van Caesar, Livy in plaats van Livius, bijvoorbeeld. Ook voor de titel wordt, in navolging van de humanisten, meestal de Latijnse vorm gebruikt: dus Plato, *Leges*, niet Platoon, *Nomoi*, maar ook deze conventie wordt niet door iedereen gevolgd. De meest courante afwijking is om de titel in de moderne taal van de auteur van het werkstuk te vertalen: Plato, *De wetten*.

Ten slotte zijn er natuurlijk ook hier variaties in citatiestijlen: sommige gebruiken Arabische cijfers voor zowel de boeken als de kleinere secties (zoals hierboven), andere verkiezen Romeinse cijfers om boeken aan te duiden (bv. Verg., *Aen.* VI.120-125); sommige gebruiken punten om boeken, kleinere secties en verzen te scheiden (zoals hierboven), andere gebruiken komma’s (bv. Thuc. I, 22, 4). Het ene systeem is niet beter dan het andere, zolang het maar consequent gebruikt wordt.

Het gebruik van generieke verwijzingen heeft een duidelijk voordeel omdat het de lezer toelaat de brontekst op te zoeken in verschillende uitgaven. De voorkeur voor afkortingen en Latijnse namen en titels is louter een traditie in de klassieke filologie.

Deze traditionele voorkeuren beperken zich helaas niet alleen tot teksten die in de oudheid zelf zijn uitgegeven. Ook verwijzingen naar uitgaven van inscripties en documenten bewaard op papyrus, en verwijzingen naar munten of medailles volgen eigen tradities.

Inscripties zijn teksten op harde materialen, zoals steen of brons. Soms gaat het om kleine voorwerpen, maar de citatietraditie heeft zich vooral ontwikkeld uit de studie van inscripties op monumenten, zoals gebouwen, voetstukken van standbeelden, grafmonumenten, mijlstenen en dergelijke meer. Als overblijfselen van de klassieke oudheid trokken deze inscripties ook de aandacht van renaissancegeleerden en humanisten. Zij begonnen 'corpora' aan te leggen, collecties van teksten van inscripties, vaak met wat commentaar over het monument waar ze bij hoorden. De interesse breidde zich uit tot alle teksten op harde materialen die niet teruggingen op antieke uitgaven. Dit culmineerde in de negentiende eeuw in de eerste moderne corpora, die nog altijd gebruikt worden. Naar deze corpora werd en wordt bijna altijd verwezen met een afkorting, bv. *CIL* voor *Corpus Inscriptionum Latinarum* ('Corpus van Latijnse inscripties') of *IG* voor *Inscriptiones Graecae* ('Griekse inscripties'). De verwijzing naar een specifieke inscriptie gebeurt dan niet door de pagina te citeren, maar het nummer van de inscripties. Bijvoorbeeld *CIL* X, 982 verwijst naar inscriptie nummer 982 in deel 10 van het *CIL*. Het gebruik van deze afkortingen werd zo ingeburgerd dat elk nieuw corpus een eigen afkorting kreeg. De *Supplementa Italica*, bijvoorbeeld, dat startte in 1981, wordt afgekort als *SupIt*. Ook gespecialiseerde tijdschriften die jaarlijks overzichten bieden van nieuw gepubliceerde inscripties of nieuwe lezingen van gekende inscripties, worden als corpus behandeld en er wordt dus naar verwezen met een afkorting en het jaar van publicatie vervangt het 'deel' aan. De *Année Epigraphique* bijvoorbeeld is eigenlijk een tijdschrift, maar er wordt altijd naar verwezen met de afkorting *AE*; het *Supplementum Epigraphicum Graecum* wordt afgekort als *SEG*.

Papyrologie is een veel jongere discipline, die pas goed startte tegen het einde van de negentiende eeuw, maar zij modelleerde zich naar de citatieconventies in de epigrafie. Dus ook voor papyri werden en worden corpora aangelegd en ook naar deze corpora wordt verwezen met afkortingen en nummers.

Numismatiek, de studie van munten, penningen en medailles, is ook een oude discipline, die net als de filologie en de epigrafie teruggaat tot de vroege humanisten. Zij waren bijzonder geïnteresseerd in munten als 'monumenten in het klein' met portretten, en diverse afbeeldingen van goden, dieren, tempels en zo meer. Oude munten waren gemakkelijk te vinden en goedkoper en gemakkelijker om te verzamelen. Elke zichzelf

respecterende intellectueel en kunstenaar had wel een grote of kleine collectie antieke munten. Er was dus een markt voor en veel interesse. Al in de zeventiende eeuw verschenen de eerste overzichtscatalogi.

Tot vandaag zijn referentiecatalogi belangrijke basiswerken die gebruikt worden om munten te identificeren. Sommige zijn typologisch of systematisch, en geven dus een volledig overzicht van verschillende soorten munten, andere zijn publicaties van collecties (collectiecatalogi). Net als bij de epigrafische en papyrologische corpora wordt hier bijna altijd naar verwezen met afkortingen en wordt niet de paginering, maar de nummering van de stukken gebruikt om naar te verwijzen. Zo staat, bijvoorbeeld, *RIC* voor *Roman Imperial Coinage*, de belangrijkste overzichtscatalogus in 10 delen van Romeinse keizersmunten. *RIC* I, Tiberius 123 verwijst zo bijvoorbeeld naar munttype nummer 123 van keizer Tiberius.

3.6.2 Bronnen uitgegeven in de oudheid

(generieke verwijzingen en afkortingen naar literaire, juridische en administratieve bronnen)

Voetnoten (geen onderscheid tussen eerste en volgende)

<Auteur (afgekort)>| <titel (afgekort of weggelaten als er maar één werk bewaard is van de auteur)> <boek in Arabische cijfers (als een werk, uit meer dan één boek bestaat)>|<hoofdstuk/paragraaf>|<deelsectie>

Merk op: geen punt of komma tussen de titel en de start van de indelingsnummering. Het punt geeft aan dat het afkorting is.

Bijvoorbeeld

- Cic., *Verr.* 1.3.21; 2.3.120
- Caes., *B Gall.* 6.19
- Tac., *Germ.* 10.2-3 (merk op: dit werk bestaat maar uit één boek)
- Hdt. 7.1.2 (merk op: er is maar één werk van Herodotus gekend, dus de titel valt weg, maar ook de komma na de afgekorte naam van de auteur)

Bibliografie

Voeg een verklarende lijst toe met de oplossing van alle gebruikte afkortingen. Er volgt geen volledige bibliografische referentie, want het zijn generieke verwijzingen.

Bijvoorbeeld:

- Cic., *Verr.* = Cicero, *Redevoeringen tegen Verres*
- Caes., *B Gall.* = Caesar, *De Gallische oorlog*
- Tac., *Germ.* = Tacitus, *Germania*
- Hdt. = Herodotus, *Geschiedenissen*

Opmerkingen

- De afkortinglijst van de *OCD* is vinden online:
Oxford Classical Dictionary. "Abbreviations. Oxford Classical Dictionary, 4th Edition."
Geraadpleegd 29 augustus 2024. <https://oxfordre.com/classics/page/3993>.
- Deze afkortingenlijst is niet exhaustief. Als je een afkorting niet terugvindt, gebruik dan de afkortingenlijsten van:
  - voor Latijnse werken: *The Oxford Latin Dictionary*, aangevuld indien nodig met deze van de *Thesaurus Linguae Latinae*:
    - Oxford Scholarly Editions Online. "The Oxford Latin Dictionary."
Geraadpleegd 29 augustus 2024.
<https://www.oxfordscholarlyeditions.com/page/95>.
    - Thesaurus linguae Latinae. "Authors, works and further abbreviations." Geraadpleegd 29 augustus 2024.
<https://thesaurus.badw.de/en/hilfsmittel-fuer-benutzer/abbreviations.html>.
  - voor Griekse werken: Liddell and Scott, *Greek Lexicon*
    - Liddell, Henry George, Robert Scott, Henry Stuart Jones en Roderick McKenzie. *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*. Irvine, CA: University of California, Irvine, 2011.
<http://www.tlg.uci.edu/ljsj>.⁵
- Wanneer de titel toch voluit moet geschreven omdat er geen algemeen aanvaarde afkorting bestaat, verkiest CMOs een vertaalde versie. Wij willen je hier de keuze

---

⁵ Enkel binnen UGent-net of via VPN.

laten: ofwel de Latijnse (humanistische) versie van de titel, ofwel de Nederlandse versie. Let op: je moet hierin wel consequent blijven: niet de ene titel Latijn, de andere Nederlands

- soms is het nodig om toch te verwijzen naar een specifieke uitgave (bijvoorbeeld omdat daar een vertaling in staat die je gebruikt, of een belangrijk stukje commentaar). Gebruik dan het gewone systeem zoals eerder beschrijven. De antieke auteur wordt dan weergegeven als de auteur, de uitgever of vertaler, als uitgever of vertaler. De titel is de titel van het modern uitgeven werk. Bijvoorbeeld
  - Aristoteles. *Athenaion Politeia*. Uitgegeven door Mortimer Chambers. Leipzig: Teubner, 1986.
  - Caesar, C. Julius. *The Gallic War*. Vertaald door H.J. Edwards. Loeb Classical Library 72. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1917.
- Sommige afkortingen van werken in de *OCD* (of de aanvullende lijsten) verwijzen toch naar specifieke edities. Vermeld in die gevallen in de afkortingenlijst de volledige referentie. Bijvoorbeeld
  - In een voetnoot: Festus p. 44.4-5 (ed. Lindsay) of soms Fest. 44.4-5L: verwijst naar de 4 en 5^e regel op bladzijde 44 van de editie door Lindsay
  - In de afkortingenlijst wordt dit: Festus (ed Lindsay) = Festus, Sextus Pompeius. *Sexti Pompei Festi De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome*. Uitgegeven door W. M. Lindsay. Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana. Leipzig: Teubner, 1913.

3.6.3 Inscripties, papyri, munten en penningen

BELANGRIJK: CMOs volgt het systeem van de *Oxford Classical Dictionary* ook voor deze categorie van bronnen inclusief de afkortingen, maar dit is erg onoverzichtelijk en zet aan tot fouten. **We wijken hier dus af van CMOs en volgen in de plaats de richtlijnen van de meest toonaangevende manuals in de betrokken vakgebieden.**⁶ Als een corpus of

---

⁶ John F. Oates, *Checklist of Editions of Greek, Latin, Demotic and Coptic Papyri, Ostraca and Tablets*, 5de dr. (Oakville: American Society of Papyrologists, 2001); François Bérard et al., *Guide de l'épigraphiste bibliographie choisie des épigraphies antiques et médiévales*, 4de dr., Guides et inventaires bibliographiques (Paris: Éd. Rue d'Ulm, 2010).

catalogus uit meer dan één deel bestaat gebruiken we Romeinse cijfers om dit aan te duiden, gevolgd door een spatie (zonder punt of komma).

Voetnoten (geen onderscheid tussen eerste en volgende)

<titel afgekort> <deel in Romeinse cijfers (als er meer dan één deel is en de nummering niet doorloopt)> <onderdeel als de nummering telkens opnieuw begint> <nummer>

Merk op: geen komma tussen titel en start van de indelingsnummers.

Bijvoorbeeld

- CIL VI 35845 (= *Corpus Inscriptionum Latinarum*, deel 6, inscriptienummer 35845)
- P. Oxy. 1485 (= *Papyri from Oxyrhynchus*, papyrus nummer 1485; het corpus bestaat uit vele delen maar de nummering loopt door)
- RIC III Hadrianus 342 (= *Roman Imperial Coinage*, deel 3, keizer Hadrianus (bij elke keizer herstart de nummering), nummer 342) of als uit de context duidelijk blijkt om welke keizer het gaat: RIC 342.

Of als het gaat om een nieuwe inscripties/papyrus of een gecorrigeerde lezing in een tijdschrift of een periodieke reeks:

<titel afgekort> <jaar> <nummer>

Bijvoorbeeld

- AE 2011, 726 (= *Année Epigraphique* jaargang 2011, inscriptie met nummer 726)
- SEG 1978, 35 (= *Supplementum Epigraphicum Graecum* jaargang 1978, inscriptie met nummer 35)

Bibliografie

Voeg een verklarende lijst toe met de oplossing van alle gebruikte afkortingen. Het is niet gebruikelijk de oplossingen te voorzien van een volledige bibliografische referentie.

- CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*
- POxy. = *Oxyrhynchus papyri*
- AE = *Année Epigraphique*
- SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum*
- RPC = *Roman Provincial Coinage*

Opmerkingen

- *OCD* en de andere afkortingslijsten voor verwijzingen naar in de oudheid uitgegeven werken, bevatten ook afkortingen voor epigrafische, papyrologische en numismatische corpora, maar deze zijn onvolledig en worden niet gevolgd in deze subdisciplines. Gebruik daarom volgende lijsten met afkortingen:
  - Voor Latijnse inscripties:
Clauss, Manfred, Wolfgang A. Slaby, Anne Kolb en Barbara Woitas. “Abbreviationes - Abkürzungen - Abreviaturas - Abbreviazioni Abréviations - Abbreviations.” Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby EDCS. Geraadpleegd 29 augustus 2024.
<https://db.edcs.eu/epigr/hinweise/abkuerz.php?>
  - Voor Griekse inscripties:
AIEGL – Association Internationale d’Épigraphie Grecque et Latine. “List of Abbreviations of Editions and Works of Reference for Alphabetic Greek Epigraphy.” Geraadpleegd 29 augustus 2024.
<https://www.aiegl.org/grepiabbr.html>.
  - Voor papyri:
Oates, John F. en William H. Willes. “Checklist of Editions of Greek, Latin, Demotic, and Coptic Papyri, Ostraca, and Tablets.” Papyri.Info. Geraadpleegd 29 augustus 2024. <https://papyri.info/docs/checklist>.
  - Voor munten, penningen en medailles:
American Numismatic Society. “Abbreviations.” Geraadpleegd 29 augustus 2024. <https://numismatics.org/basslibrary/abbreviations/>.
  - Roman Provincial Coinage online. “RPC — Bibliography.” Geraadpleegd 29 augustus 2024. <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/bibliography>.
- Als verwezen wordt naar een tweede of latere editie van een corpus of catalogus, wordt het editienummer in superscript geschreven na de afgekorte titel of het deel. Dit wordt niet herhaald in de afkortingenlijst:
  - Bijvoorbeeld: IG 2².3274 (in de voetnoot); *IG* = *Inscriptiones graecae* (afkortingenlijst) ; *RIC* 1² Tiberius 35 (of als het duidelijk is dat het een munt van keizer Tiberius gaat: *RIC* 2² 35) (in de voetnoot); *RIC* = *Roman Imperial Coinage* (afkortingenlijst)
- Sommige corpora worden ‘afgekort’ met de naam van de editor of auteur. Deze wordt in de citatiestijl niet beschouwd als “auteur” maar als “(afgekorte) titel”.

- Bijvoorbeeld: *Dessau* 6964 (in de voetnoot); *Dessau* = *H. Dessau, ed., Inscriptiones latinae selectae* (in de afkortingenlijst)
- Als je wil verwijzen naar specifieke passages in een inscriptie raadt CMOs aan om deze toe te voegen na een punt (bv *CIL* VI, 6964.23-29), maar ook dit is verwarrend en slecht leesbaar. Gebruik dus in dat geval een komma gevolgd door een spatie en de afkorting l. (= lijn) of ll. (lijnen).
  - Bijvoorbeeld: *CIL* VI 6964, ll. 23-29

3.7 Gedrukte bronnen

Met gedrukte bronnen bedoelen we alle gedrukte teksten die we consulteren als primaire bron in plaats van als secundaire bron (of als literatuur). Vaak gaat het om oudere teksten (voor 1801). Het kan ook gaan om kranten of overheidspublicaties zoals het Staatsblad. In principe verschilt het citeren van gedrukte bronnen niet van het citeren van literatuur. Wat wel verschilt, is de plaats in de bibliografie.

3.7.1 Een oude druk

Eerste voetnoot:

1. Marcus van Vaernewijck, *De cronijcke van Vlaenderen in tcorte, metsgaders van Brabant, Arthois, Henegauwe, Hollant, Zeelant, Vrieslant, ...* (Gent: Gheraert van Salenson, 1557), n.g.

Elke voetnoot daarna:

2. Van Vaernewijck, *De cronijcke van Vlaenderen*, n.g.

Bibliografie:

Van Vaernewijck, Marcus. *De cronijcke van Vlaenderen in tcorte, metsgaders van Brabant, Arthois, Henegauwe, Hollant, Zeelant, Vrieslant, ...* Gent: Gheraert van Salenson, 1557.

Opmerkingen:

- Op de plaats van de uitgeverij geef je hier de naam van de drukker/uitgever, indien bekend.
- Als er geen pagina- of folionummers zijn, geef je dat aan met “n.g.” (= niet genummerd).
- Titels van oude drukken zijn vaak erg lang. Je mag deze afkorten zolang je maar ondubbelzinnig aangeeft welke druk je bedoelt. Sommige publicaties hebben vaste verkorte titels, raadpleeg hiervoor de literatuur.
- Als de auteur niet bekend is, begin je meteen met de titel.

3.7.2 Gedigitaliseerde bron met een editor of vertaler plus een auteur

Eerste voetnoot:

Tertullianus, *On monogamy*, chapter IV, vert. Sydney Thelwall en ed. Roger Pearse, geraadpleegd 23.04.2020, <http://www.tertullian.org/>.

Elke voetnoot daarna:

Tertullianus, *On monogamy*, chapter IV.

Bibliografie:

Tertullianus, *On monogamy*. Vertaald door Sydney Thelwall en uitgegeven door Roger Pearse. Geraadpleegd 23.04.2020. <http://www.tertullian.org/>.

Opmerkingen:

- Wanneer je een specifieke passage uit de tekst gebruikt, verwijst je hiernaar in de voetnoten, bijvoorbeeld door vermelding van het geconsulteerde hoofdstuk.
- Online edities van (vertaalde) bronnen hebben op hun website vaak een pagina met een colofon met informatie over de vertaler, uitgever of instelling waarbinnen het project uitgevoerd werd. Hier vind je ook de nodige informatie om na te gaan of het een wetenschappelijke, kritische editie is.

3.7.3 Een overheidspublicatie

Eerste voetnoot:

1. *Statistique de la Belgique: population. Recensement général (31 décembre 1880)* (Brussel: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1884), 5-56.

Elke voetnoot daarna:

2. *Statistique de la Belgique*, 6.

Bibliografie:

Statistique de la Belgique: population. Recensement général (31 décembre 1880). Brussel: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1884.

3.7.4 Een artikel in een krant

Eerste voetnoot:

1. "From the Pennsylvania packet to the freeholders and freemen in Pennsylvania," *The Boston Gazette, and Country Journal*, 8.11.1773.

Elke voetnoot daarna:

2. "From the Pennsylvania packet."

Bibliografie:

The Boston Gazette, and Country Journal. "From the Pennsylvania packet to the freeholders and freemen in Pennsylvania." 8.11.1773.

Opmerkingen:

- Wanneer de auteur onbekend is, begin je de voetnoot met de titel van het artikel. In de bibliografie begin je met de naam van de krant.

3.7.5 Een interview in een krant

Eerste voetnoot:

1. Bruno De Wever, "Interview Bruno De Wever over de historische missie van de N-VA," interview door Jan-Frederik Abbeloos en Maarten Goethals, *De Standaard*, 23.8.2014.

Elke voetnoot daarna:

2. De Wever, "Interview Bruno De Wever."

Bibliografie:

De Wever, Bruno. "Interview Bruno De Wever over de historische missie van de N-VA." Interview door Jan-Frederik Abbeloos en Maarten Goethals, *De Standaard*, 23.8.2014.

3.8 Online bronnen

Als historicus krijg je tegenwoordig in toenemende mate te maken met geschreven bronnen die louter online bestaan. Daaronder verstaan we bronnen die uitsluitend online toegankelijk zijn omdat ze nooit via een fysieke drager werden verspreid (dit i.t.t. gedigitaliseerde bronnen). Een typisch voorbeeld zijn artikels die in online kranten zijn verschenen, maar de typologie aan online bronnen is in principe eindeloos (denk aan allerlei beleidsdocumenten zoals visieteksten, visitatierapporten, etc.).

3.8.1 Een artikel in een online krant

Eerste voetnoot:

1. Steven Erlanger en Katrin Benhold, "Scottish vote weighs pride against risk," *The New York Times*, 17.9.2014, geraadpleegd 18.9.2014, <http://www.nytimes.com>.

Elke voetnoot daarna:

2. Erlanger en Benhold, "Scottish vote."

Bibliografie:

Erlanger, Steven en Katrin Benhold. "Scottish vote weighs pride against risk." *The New York Times*, 17.9.2014. Geraadpleegd 18.9.2014. <http://www.nytimes.com>.

3.8.2 Andere online documenten

Eerste voetnoot:

1. "STAM Beleidsplansamenvatting 2019-2023," Stadsmuseum Gent, geraadpleegd 13.09.2019, <https://stamgent.be>.

Elke voetnoot daarna:

2. "STAM Beleidsplansamenvatting 2019-2023."

Bibliografie:

Stadsmuseum Gent. "STAM Beleidsplansamenvatting 2019-2023." Geraadpleegd 13.09.2019. <https://stamgent.be>.

Opmerkingen:

- Informatie die zoals in deze voorbeelden enkel online en zonder specifieke auteur terug te vinden is, dien je in de voetnoten en bibliografie duidelijk te vermelden met URL en datum van raadpleging. Vele online documenten hebben wél een auteur en publicatiedatum, neem deze dan op in de voetnoot en bibliografie (zie hogerop “2.3.6. De inhoud (lemma, blog, artikel) van een website,” p. 19” en “ “3.8.1. Een artikel in een online krant”, p. 47).
- Neem paginanummers uit pdf-documenten over indien voorhanden.
- We herhalen hier nog eens dat publicaties die ook in papieren vorm bestaan, moeten geciteerd worden als gedrukte publicaties, dit wil zeggen met de volledige bibliografische referentie en ZONDER verwijzing naar de elektronische vindplaats.

3.9 Audiovisuele bronnen

Historici maken soms gebruik van geluids- en video-opnamen, ook bekend onder de noemer audiovisuele bronnen. De manier van verwijzen naar deze opnamen hangt af van hun (initiële) verspreiding. We onderscheiden drie gevallen: unieke opnamen die in een archiefinstelling worden bewaard, opnamen die via een distributiehuis of tv-zender zijn uitgebracht en opnamen die uitsluitend online bestaan kennen. De stelregel is dat jouw lezer de audiovisuele bron in kwestie snel moet kunnen identificeren. Neem daarom zoveel mogelijk relevante informatie op (maker, medium, zender, datum van uitzenden of online publicatie...).

3.9.1 Een unieke video-opname

Eerste voetnoot waarin de verwijzing voorkomt:

1. *Wat is volksonderwijs*, film gemaakt in opdracht van de Vereniging Volksonderwijs, 1930, 2 min 43 sec (Stadsarchief, Amsterdam, *Archief van de Vereniging voor Openbaar Onderwijs en rechtsvoorganger: films*, 110000090).

Elke voetnoot daarna:

2. *Wat is volksonderwijs*.

Opmerkingen:

- Unieke video-opnamen benader je als onuitgegeven bronnen. Indien je informatie hebt over de fysieke drager (bv. DVD) of het opnameformaat (bv. 35 mm) dan voeg je die toe.
- Als de opname door de archiefinstelling werd gedigitaliseerd dan vermeld je ook de URL en de datum van raadpleging (zie hogerop “Een bijzonder geval: digitaal geraadpleegde bronnen”).

3.9.2 Een (documentaire) film

Eerste voetnoot:

1. Claude Lanzmann (regisseur), *Shoah* (New Yorker Films, 1985).

Elke voetnoot daarna:

2. Lanzmann (regisseur), *Shoah*.

Bibliografie:

Lanzmann, Claude (regisseur). *Shoah*. New Yorker Films, 1985.

Opmerkingen:

- Als je een still uit een videofragment in jouw paper gebruikt, dien je de regels voor “Afbeeldingen” te volgen.

3.9.3 Een tv-documentaire

Eerste voetnoot:

1. *Kinderen van het verzet*, episode 6 “De mythes over het verzet,” Ibbe Daniëls en Tom Van Cleynenbreugel (regisseurs), uitgezonden op 26.11.2019, Canvas.

Elke voetnoot daarna:

2. *Kinderen van het verzet*, episode 6.

Bibliografie:

Daniëls, Ibbe en Tom Van Cleynenbreugel (regisseurs). *Kinderen van het verzet*, episode 6 “De mythes over het verzet.” Uitgezonden op 26.11.2019, Canvas.

Opmerkingen:

- Bij tv-reeksen vermeld je de datum van uitzenden en de tv-zender in plaats van de distributeur en de datum van verschijnen.

3.9.4 Een online video-opname

Eerste voetnoot:

1. George W. Bush, “Address to the nation on the terrorist attacks,” Washington, D.C, 11.09.2001, video gepubliceerd door White House Communications Agency, geraadpleegd 19.9.2022, <https://catalog.archives.gov/id/6171390>.

Elke voetnoot daarna:

2. George W. Bush, "Address to the nation."

Bibliografie:

Bush, George W. "Address to the nation on the terrorist attacks." Washington, D.C., 11.09.2001. Video gepubliceerd door White House Communications Agency. Geraadpleegd 19.9.2022. <https://catalog.archives.gov/id/6171390>.

Opmerkingen:

- Het video-fragment in het voorbeeld werd eerst live uitgezonden op tv en daarna online verspreid. Omdat het fragment al snel in verschillende versies te zien was (afhankelijk van het tv-programma, de zender, etc.), bestaat er geen 'officiële' opname (zoals bij een film of een aflevering van een serie). Voor jouw lezer is het vooral belangrijk om te weten welke versie jij hebt gebruikt. Vermeld daarom de URL en de datum waarop je het fragment hebt geraadpleegd.

3.9.5 Een podcast

Eerste voetnoot:

1. Melvyn Bragg, "Early Christian martyrdom," episode van de podcast *In our time*, 28.04.2022, BBC Radio 4, geraadpleegd 19.9.2022, <https://www.bbc.co.uk/sounds/play/m0016ptt>.

Elke voetnoot daarna:

2. Bragg, "Early Christian martyrdom."

Bibliografie:

Bragg, Melvyn. "Early Christian martyrdom." Episode van de podcast *In our time*. 28.04.2022. BBC Radio 4. Geraadpleegd 19.9.2022. <https://www.bbc.co.uk/sounds/play/m0016ptt>.

3.10 Databanken

Historici leggen voor hun onderzoek vaak databanken aan of maken gebruik van bestaande databanken. Ook hier is het zaak om zo ondubbelzinnig mogelijk te verwijzen. Je hoeft echter niet elk record apart te vermelden.

Eerste voetnoot:

1. Belgische volkstelling van 1846, beschikbaar via LOKSTAT, *De historische databank van lokale statistieken*, Universiteit Gent, Vakgroep Geschiedenis, geraadpleegd 18.9.2015.

Elke voetnoot daarna:

2. Belgische volkstelling van 1846, beschikbaar via LOKSTAT, geraadpleegd 18.9.2015.

Bibliografie:

LOKSTAT. *De historische databank van lokale statistieken*. Universiteit Gent: Vakgroep Geschiedenis.

Opmerkingen:

- Als je gebruik maakt van een databank van derden, die nog steeds wordt aangevuld, is het aangewezen de datum van raadpleging te vermelden. Je hoeft dit niet te doen als het om een databank gaat die je zelf hebt aangelegd.

4. Afbeeldingen

In historische werkstukken worden steeds vaker afbeeldingen gebruikt. Het kan gaan om illustraties bij de lopende tekst, maar ook om echte bronnen die in het tekstcorpus worden geanalyseerd. De aard van de afbeelding kan sterk verschillen, gaande van een foto, een still uit een film, een schilderij, een voorstelling van een object, een fragment uit een manuscript of oude druk enz. Daardoor is het moeilijk vaste regels voor te schrijven. Belangrijk is evenwel dat er zoveel mogelijk relevante informatie wordt geboden aan de lezer. Dit wil zeggen: maker (indien gekend), titel of omschrijving van het getoonde, datering, plaats van bewaring. Eventueel wordt daar nog informatie over de vormelijke kenmerken (medium, type drager, afmetingen) aan toegevoegd. In uitgegeven werken moet voor afbeeldingen waarop copyright rust, ook worden aangegeven of er toestemming is voor de reproductie. Voor papers of scripties is dat niet nodig.

4.1 Bijschrift:

Figuur 1. Pieter Bruegel de Oude, *Volkstelling te Bethlehem*, 1566. Paneelschilderij op eik, 115,5 x 163,5 cm. Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België.

Figuur 2. Anoniem, *Herenhuis aan de Korenlei in Gent*, 1917-1918. Zilvergelatine op glas, 18 x 24 cm. Brussel, Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, negatiefnummer B017916.

Figuur 3. Hugo Jaeger. *Nationalist Victory Parade*, 1939. Kleurenprint, 20,96 x 13,97 cm. The LIFE Picture Collection, Getty Images, geraadpleegd 22.04.2020, <https://www.gettyimages.be>.

4.2 Lijst van afbeeldingen:

Figuur 1. Pieter Bruegel de Oude, *Volkstelling te Bethlehem*, 1566. Paneelschilderij op eik, 115,5 x 163,5 cm. Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België.

Figuur 2. Anoniem, *Herenhuis aan de Korenlei in Gent*, 1917-1918. Zilvergelatine op glas, 18 x 24 cm. Brussel, Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, negatiefnummer B017916.

Figuur 3. Hugo Jaeger. *Nationalist Victory Parade*, 1939. Kleurenprint, 20,96 x 13,97 cm. The LIFE Picture Collection, Getty Images. Geraadpleegd 22.04.2020.
<https://www.gettyimages.be>.

Opmerkingen:

- Figuur 1 is de beschrijving van een schilderij, figuur 2 en 3 de beschrijving van een foto. Zoals gezegd, zijn de gegevens over de drager en de afmetingen niet strikt noodzakelijk.
- De beschrijving van een afbeelding wordt onmiddellijk onder het beeld geplaatst en dus niet in voetnoot.
- Als je in de lopende tekst naar een afbeelding verwijst, gebruik je geen voetnoot maar plaats je tussen haakjes de precieze verwijzing (zie Figuur 1).
- De lijst van afbeeldingen wordt niet in de eigenlijke bibliografie geplaatst, maar wel vooraan in de paper of scriptie, na de inhoudstafel. Volgens hetzelfde principe kan je een lijst van tabellen of grafieken maken.

5. Voorbeeld van een (model)bibliografie⁷

Afkortingen

AKP	Archief van het Koninklijk Paleis, Brussel
RAG	Rijksarchief Gent
SAG	Stadsarchief Gent
UBG	Universiteitsbibliotheek Gent

Bronnen

Onuitgegeven bronnen

België

Brussel

Archief van het Koninklijk Paleis

Archief Edward Conway – Supplement

nr. XIV/25

Nota Leopold. 13.10.1857.

Archief van Keizerin Charlotte van Mexico

nr. 15

Leopold aan Charlotte. 25.3.1859.

Brieven van Koning Leopold I aan Koningin Victoria

Bundel brieven 1837-1838

Leopold aan Victoria. 6.1838, geen dag-datum vermeld.

nr. VI/2

Leopold aan Victoria. 18.11.1853.

Verzameling vzw Dynastie en Cultureel Erfgoed

Documentatie Gilbert Kirschen

---

⁷ Deze bibliografie bevat alle verwijzingen die in de vorige pagina's zijn opgenomen. Er is dus geen interne samenhang, althans dat denken we.

Leopold aan Lord Durham.
25.9.1830.

Gent

Rijksarchief

Doopregister Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte Desteldonk

1075 Doopakte Petrus Van Achte,
30.1.1780. Geraadpleegd 29.9.2016.
<http://search.arch.be>.

Stadsarchief

Doopregister Sint-Jacobs Gent 1602-1796

93/12 Doopakte Jan Peeters, 23.7.1787.

Universiteitsbibliotheek

Handschriften

ms. 159 Coppens, Gillis. *Kroniek van Gent door Gillis Coppens, 1566-1593.*
ms. 531 De Voocht, Gillis. *Verzameling teksten betreffende Vlaanderen en Gent, 1601-1610.*

Duitsland

Coburg

Staatsarchiv

Landesarchiv – Persönliche Sachen der Regenten und der Fürstlichen Familien

nr. 5499 Augusta van Wales aan George Seigneux. S.d., begin 1796.

Nederland

Amsterdam

Stadsarchief

Archief van de Vereniging voor Openbaar Onderwijs en rechtsvoorganger: films

nr. 110000090

Wat is volksonderwijs. Film gemaakt in opdracht van de Vereniging Volksonderwijs, 1930, 2 min 43 sec.

Verenigd Koninkrijk

Londen

British Library

Lieven papers

nr. 47279

Augusta van Wales aan Prins Christoph H. Lieven. 21.10.1831.

Windsor

Royal Archives

Queen Victoria's Journals

nr. VIC/MAIN/QVJ/1865

Dagboek Victoria. 23.7.1865.

Verenigde Staten

Washington, D.C.

Library of Congress

Archive of Bancroft Library, Regional Oral History Office, oral history interviews, 1959-1979

MSS54221, Doos 6

Paul, Alice. Interview door onbekende. California, 1972.

Zonder archief

De Paepe, Anne. Rector Universiteit Gent. Interview door Fien Danniau (historica Universiteit Gent). Gent, 14.8.2016.

Uitgegeven bronnen

Cortés, Hernán. *Letters from Mexico*. Vertaald door Anthony Pagden. New Haven: Yale University Press, 1986.

De Bijbel, Willibrordvertaling.

Gentse stads- en baljuwsrekeningen (1365-1376). Uitgegeven door David Nicholas en Walter Prevenier. Brussel: Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 1999.

Institoris, Henricus en Jacobus Sprenger. *Malleus maleficarum*. Uitgegeven en vertaald door Christopher S. Mackay. 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Ross, John. *The papers of Chief John Ross*. Uitgegeven door Gary E. Moulton. 2 vols. Norman: University of Oklahoma Press, 1985.

Gedrukte bronnen

The Boston Gazette, and Country Journal. "From the Pennsylvania packet to the freeholders and freemen in Pennsylvania." 8.11.1773.⁸

De Wever, Bruno. "Interview Bruno De Wever over de historische missie van de N-VA." Interview door Jan-Frederik Abbeloos en Maarten Goethals, *De Standaard*, 23.8.2014.

Statistique de la Belgique: population. Recensement général (31 décembre 1880). Brussel: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1884.

Tertullianus, *On monogamy*. Vertaald door Sydney Thelwall en uitgegeven door Roger Pearse. Geraadpleegd 23.04.2020. <http://www.tertullian.org/>.

Van Vaernewijck, Marcus. *De cronijcke van Vlaenderen in tcorte, metsgaders van Brabant, Arthois, Henegauwe, Hollant, Zeelant, Vrieslant, ...* Gent: Gheraert van Salenson, 1557.

Online bronnen

Erlanger, Steven en Katrin Benhold. "Scottish vote weighs pride against risk." *The New York Times*, 17.9.2014. Geraadpleegd 18.9.2014. <http://www.nytimes.com>.

---

⁸ Verwijzingen zonder auteur worden gerangschikt op het eerste betekenisvolle woord van de titel, in dit geval "Boston".

Stadsmuseum Gent. "STAM Beleidsplansamenvatting 2019-2023." Geraadpleegd 13.09.2019. <https://stamgent.be>.

Audiovisuele bronnen

Bragg, Melvyn. "Early Christian martyrdom." Episode van de podcast *In our time*. 28.04.2022. BBC Radio 4. Geraadpleegd 19.9.2022. <https://www.bbc.co.uk/sounds/play/m0016ptt>.

Bush, George W. "Address to the nation on the terrorist attacks." Washington, D.C., 11.09.2001. Video gepubliceerd door White House Communications Agency. Geraadpleegd 19.9.2022. <https://catalog.archives.gov/id/6171390>.

Daniëls, Ibbe en Tom Van Cleynenbreugel (regisseurs). *Kinderen van het verzet*, episode 6 "De mythes over het verzet." Uitzonden op 26.11.2019, Canvas.

Lanzmann, Claude (regisseur). *Shoah*. New Yorker Films, 1985.

Databanken

LOKSTAT. *De historische databank van lokale statistieken*. Universiteit Gent: Vakgroep Geschiedenis.

Middelnederlandsch Woordenboek, <http://gtb.ivdnt.org>.

Literatuur

- Armitage, Kevin D. "Why historians have a stake in the debate over evolution." History News Network. Geraadpleegd 18.10.2014. <http://www.digitalhistory.uh.edu>.
- Baxter, Stephen B. Recensie van *The Dutch Revolt*, door Geoffrey Parker. *The American Historical Review* 84, nr. 1 (1979): 182.
- Bogaers, Llewellyn. *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600*. 2 vols. Utrecht: Levend Verleden Utrecht, 2008.
- Boone, Marc. "Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas moyen âge: le cas gantois pendant la période bourguignonne." *Revue du Nord* 70, nr. 278 (1988): 471-87.
- De Wever, Bruno, Pieter François en Björn Rzoska. *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*. Brussel: Vlaams centrum voor volkscultuur, 2003.
- Deploige, Jeroen. *In nomine femineo indocta. Kennisprofiel en ideologie van Hildegard van Bingen (1098-1179)*. *Middeleeuwse studies en bronnen* 55. Hilversum: Verloren, 1998.
- Dumolyn, Jan, Robert Brenner, Gita Deneckere, Erik Thoen, Eric Vanhaute en Immanuel Wallerstein. *Aan de rand van het relativisme. Geschiedenis en engagement*. Brussel: IMAVO, 2003.
- Epstein, S.R. en Maarten Prak, eds. *Guilds, innovation and the European economy, 1400-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Gerbi, Antonello. *The dispute of the New World. The history of a polemic, 1750-1900*. Vertaald door Jeremy Moyle. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1973.
- Jacobs, Trisha Rose. "Charles V and the Portuguese New Christians." Masterproef, Universiteit Gent, 2011.
- Janssens, Paul. "Scaglia, Alexander Cesar, abt van Staffarda, Susa en Mandanice, diplomaat." In *Nationaal Biografisch Woordenboek*, XII: 658-62. Brussel: Koninklijke Academiën van België, 1987.
- Matthys, Christa. "Zijn katholieken betere dienstboden? Dienstpersoneel in katholieke en interculturele huishoudens in Firenze, 1841." *Forum Romanum Belgicum* 9 (2014): 1-12.

- Parker, David B. "The soldier, the son, and the social scientist: three Georgia textbook authors and the lost cause." *49th Parallel* 33 (2014): 1-24. Geraadpleegd 26.10.2014. <http://49thparalleljournal.org>.
- Stein, Robert. Inleiding in *Networks, regions and nations. Shaping identities in the Low Countries, 1300-1650*, uitgegeven door Robert Stein en Judith Pollmann, 1-19. Leiden: Brill, 2010.
- Van Bruaene, Anne-Laure. "Om beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)." 3 vols. PhD diss., Universiteit Gent, 2004.
- Verboven, Koenraad. "'Like bait on a hook': ethics, etics and emics of gift-exchange in the Roman world." In *Gift giving and the 'embedded' economy in the ancient world*, uitgegeven door Filippo Carlà en Gori Maja, 135-54. Heidelberg: Winter Verlag, 2014.
- Vermeir, René. *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*. Maastricht: Shaker Publishing, 2001.
- Wolffram, Dirk-Jan. "Veel vertier, weinig politiek." Recensie van *Plaatsen van beschaafd vertier. Standsbesef en stedelijke cultuur in Den Haag, 1850-1890*, door Jan Hein Furnée. *BMGN-Low Countries Historical Review* 129, nr. 3 (2014): 93-100.